

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ԱՂԲԻԻՐ, № 4.

Ա. Բաժին

Մեծ Իշխանուհի Օյլգա Նիկողայեւնա. Օ գ ո ս ա-
 ղի ա ու ը ն ս ա ն ի ք (պատկեր): * * (ոտանաւոր).—Սրեշատ:
 Տանգիկինը կաթ կթելիս.—Մարտիրոս Ղահրամանեան: Նւէր
 Ժմ մօրը (ոտանաւոր).—Յովհ. Կոստանեանց: Կոյր մահեստին.
 —Ի. Մարկոսեանց: * * (ոտանաւոր).—Միք. Իսրայէլեան:
 Դքասիրս արջ (փաստ), Վ. Պ. Փելիխովսկայի պատմածք.—
 Մովսէս Գ. Յովնանեան: Պահապան ոգին (պատկեր): Աղբա-
 ճի երգերից, Առաջին օրերս.—Յ. Մ. Մաքսուտեան:

Տ Ե Ղ ա գ ր ա կ ա ն

Թէհրան.—Խ. Բաբայեանց:

Լացող ուռենին (ոտանաւոր).—Պետ. Մոճոռեանց:
 Դժուար կացութիւն (պատկեր):

Զ լ ա ր ն ա լ ի ք

Հանելուկներ: Աշխարհադրական խնդիր: Կէտակցութիւն:

Բ. Բաժին.

Մեղանիւթիկ սեմպերամենս.—Գ. Չիլինգարեան:
 Յայտարարութիւններ:

ԱՂԲԻԻՐ

ՊԱՏԿԵՐԱՋԱՐԴ ԲԱՆԿԱԿԱՆ ԸՄՍԱԳԻՐ

յաւելածով դաստիարակների համար

XVIII ՏԱՐԻ № 4 Ը Պ Ր Ի Լ 1900 Թ.

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Տպարան Կ. Մարտիրոսյանցի. ||| Тип. К. Мартиросянца.

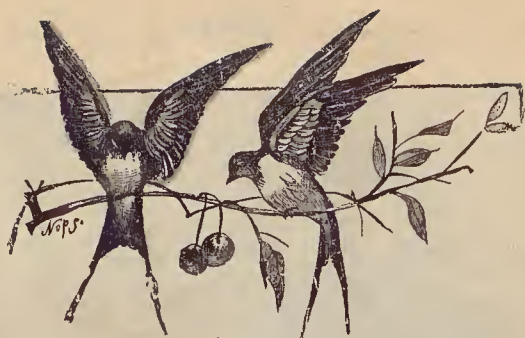
Орбелиановская ул., д. № 1|2.

1900

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 26-го апрѣля 1900 г.

Մեծ Իսխանուհի Օլգա Նիկողանյան
ՕՒՈՍՏԱՓԱՌԻ ԸՆՏԱՆԻՔ

Դալարագեղ եկաւ
դարուն, կանաչեցին
լեառ-դաշտեր, դայ-
լայլելով թռչունք
սիրուն, ուրախ թը-
ռան դէպ եթեր...

Մըռայլ ամպերն պատող
երկին ահա արդէն հեռացան,
պայծառ արեւն փայլեց կրր-
կին խաւար բողերն վերացան:

ՏԱՆՏԻԿԻՆԸ ԿԱԹ ԿԹԵԼԻՍ

 արա՛ն, Մարա՛ն,
Կուրծդ խարառ,
Կըթեմ կաթդ
Վարա՛ր, վարա՛ր.

Մերեմ կաթդ՝
Մածուն շինեմ,
Որդուս առատ
Բաժին հանեմ:

Տեսնէ համը
Անուշ մածնիդ,
Որ լաւ սլահէ
Քո չար հորթիդ:

Մարա՛ն, Մարա՛ն,
 Կուրծդ խարար,
 Տո՛ւր ինձ դու կաթ
 Վարա՛ր, վարա՛ր:

—
 Կովը հորքին

Արի, բալա,
 Ձոքիր, բալա,
 Առատ կաթս
 Անուշ արա:

Ման եմ եկել
 Դաշտ-հովիտներ,
 Խոտ եմ կերել
 Խըմել ջրեր:

Անուշ խոտից
 Կաթ եմ չինել
 Ու քեզ համար
 Կուրծս լցրել:

Արի, բալա,
 Ձոքիր, բալա,
 Առատ կաթս
 Անուշ արա:

Հորթուկի պատասխանը

Հմ..մա, մայրիկ,
 Գալդ բարի,
 Բերած կաթդ
 Ինձ կըսազի:

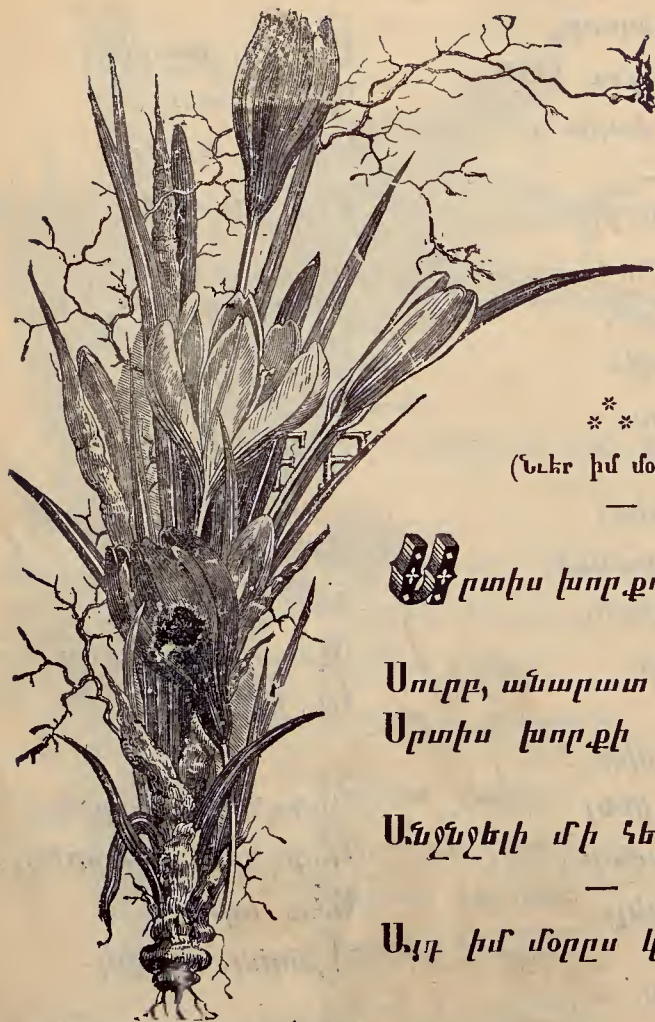
Կանգնի՛ր կանչեմ
 Ինձ պահողին,
 Իմ սիրելի
 Հորթարածին,

Որ արձակէ
 Նա ինձ թուկից,
 Վաղեմ դէպ քեզ
 Ես իմ տեղից:

Կանգնի՛ր, մայրիկ,
 Կանգնիր, քաղցրիկ,
 Ահա եկա՛յ
 Վազիկ, վազիկ:

Մարտիրոս Ղահրամանեան

*
*
*

(Նւէր իմ մօրը)

Սրտիս խորքում մի ան-
կիւնում
Սուրբ, անարատ հոգի կալ,
Սրտիս խորքի մի ան-
կիւնում
Անջնջելի մի հետք կալ...

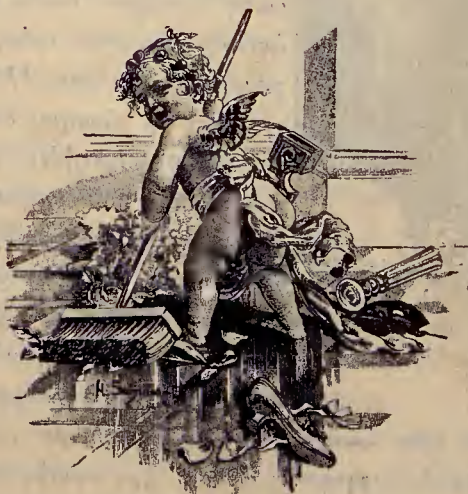
Այդ իմ մօրըս կաթն է—
մօր կաթ

Հայրենիքիս հետ կապել,—
Ո՛չ հուր, ո՛չ սուր, ո՛չ ուժ-երկաթ
Մեզ չեն կարող բաժանել...

Ոչ որ, ոչ ոք ինձ չըհասկացաւ,
 Միայն մայրս, անգին մայր,
 Ոչ որ սիրտս խոր չըմտաւ,
 Միայն մայրս, անգին մայր...

Ոչ որ անպէս ինձ չըսիրեց
 Հոգիս, սիրտս բուժելով,
 Մի հոգի էր, իստակ հոգի
 Այդ իմ մայրս էր անխռով...

Յովհ. Կոստանեանց

Կ Ո Յ Ր Մ Ա Հ Տ Ե Ս Ի Ն

Թոսրով էր մահտեսիի անունը:
Նա կուր չէր ծնել: Ինչպէս նա
կուրացաւ և ինչու մահտեսի դա-
ռաւ, քիչ համբերիր, քեզ պատմեմ:

Տասը տարեկան հասակում
խոսրովին զիւղից բերին քաղաք,
նա ոչ քոյր ունէր, ոչ եղբայր.
մայրը կենդանի չէր, հայրն էլ հի-
ւանդ էր: Չատ ծանր էին խոսրովի
համար առաջի օրերը և դեռ էլ
շատ կրճանրանար, եթէ նա ընկած
չըլինէր մի մարդու ձեռ, ինչպէս
էր Բաբա-դաշին: Բաբա-դաշին
քաղաքում ամենաառաջի մարդն
էր: Քաղաքում նրանից հարուստ
և զիտուն մարդիկ շատ կային,
բայց ամենից շատ յարգում էր
Բաբա-դաշին: Նրա անունը Բաբա
էր, իսկ դաշի խօսքը քաղաքում

աւելացրել էին նրա համար, որ նա բարի էր:

Մարդասէր և ազգօգուտ մարդ էր, որտեղ վէճ, նեղու-
թիւն, սուգ լինէր, Բաբան այնտեղ կրվագէր. որտեղ որբ,
աղքատ, կարօտ մարդ լինէր, Բաբան այնտեղ պիտի լինէր.
ու՛մ մի ցաւ, մի վիշտ ունենար՝ Բաբան պիտի իմանար, օգնէր,

կարեկցէր. նա քաղաքում, համ քահանայ էր, համ հայր, համ մշակ: Ահա այդ մարդին յանձնեց խոսրովի հայրը իր որդուն, որովհետեւ զիւղերում անգամ Բաբա-դայի աշունը հռչակած էր: Դատ չանցաւ այդ օրից, խոսրովի հայրն էլ մեռաւ. այդ բանը շատ ազդեց խոսրովի վրայ. նա բոլորովին յոյսը կտրեց զիւղից: Մի քանի տարի Բաբա-դային զրկեց նրան ուսումնաբան և ապա ընդունեց իր գործի մէջ. նա մեծ առևտրական էր, մեծ քանակութեամբ բուրդ էր ժողովում և ուղարկում արտասահման: Բաբա-դային խոսրովին իր որդու նման սղահում, խնամում էր և ուզում էր իր գործը նրան յանձնել, որովհետեւ այդ ժամանակ նրա միակ որդի Աշոտը երկու տարեկան էր, իսկ խոսրովը չափահաս տղայ էր: Բաբա-դային արտաքոյ կարգի մարդ էր. որքան բարի, ողորմած էր, նա այնքան էլ պարզ, մաքուր, հաւատացող էր: Նա անպայման հաւատում էր խոսրովին և չէր զղջալ իր վարմունքի համար, եթէ գող աղւեսը մօտեցած չըլինէր խոսրովին: Գող աղւեսը՝ դա խոսրովի հեռու ազգականներից մէկն էր. նրան այդ անունը տուել էին նրա համար, որ նա խարդախ, կեղծ մարդ էր, միշտ կռիւներ էր զցում, ջրեր պղտորում և մէջ տեղն ինքը օգտւում:

Գարնանային օր էր, պարզ, մաքուր. թռչունները ծլլում էին, ծառերը նորահարսի նման զուգւել, զարդարւել էին. սար ու ձոր, մարդ և անասուն արթնացել էին քնից ու շտապում էին իրանց գործը կատարել, պարզ գետակը փախչում էր ափերից. ամեն ինչ ուրախ էր, ամեն ինչ գոհ, ամեն արարած երջանիկ էր, տիուր էր դրանց մէջ միայն խոսրովը. նա դողում էր, նա տանջւում էր:

— Խոսրով, ասաց նրան ցած ձայնով գող աղւեսը, մի վախիլ. դա դժւար բան չէ. ես ամեն բան կըսարքեմ:

— Ախր ինչպէս կըլինի, պատասխանեց խոսրովը, նա ինձ հայրութիւն է արել, ինձ ոտքի կանգնացնողը նա է եղել, ես ինչպէս այդ անօրէնութիւնն անեմ:

—Ա՛յ մարդ, ասաց գող աղւեսը, հիմա ժամանակները այդպէս են. դա մի լոպէի գործ է. անօրէնութեան ճարն էլ կը գտնեմ:

—Ոչ, այդ ես չեմ կարող անել. դա յանցանքների յանցանքն է. վեր կենալ, և փողի համար մարդասպանութիւն անել և այն էլ ո՛ւմ սպանել—մի մարդու, որի սեղանից քսան-երկու տարի հաց եմ կերել, որ ինձ համար համ հայր էր, համ հղբայր:

—Ի՛նչ ես դատարկ խօսում, հայրս էլ է փողը, եղբայրս էլ է փողը. ձեռքդ ընկաւ ջարդիր, սպանիր, կողոպտիր, շատ երկարացնելը հարկաւոր չէ, վաղը դու կերակուր պիտի տանես Բաբա-դայիի համար, ես երկու կոպէկի թոյն կառնեմ, կը խառնենք, կը տաս իրան կուտի և յետոյ դիտես ինչ եմ ասում, յետոյ... Ուրեմն վաղը կը սպասեմ քեզ այստեղ, բայց ոչոք չը պիտի իմանայ, հա՛ իմացար...

II

Անցել էր այդ օրից մը շաբաթ: Ամբողջ քաղաքը սուգի մէջ էր մտել. ծեր, երիտասարդ, հարուստ, աղքատ ամենքն էլ ողբում, ցաւում, լացում էին: Ամեն տեղ իրարանցում, կասկած, խռովութիւն էր տիրում: Զանգակի սրտամաշ ձայնը ճեղքում էր օդը ու տխուր լուրը դռներից, պատուհաններից ներս թափում:—Բաբա-դային մեռել է առանց հիւանդանալու, ասում էին. քաղաքացիք միմեանց: Դղրդոցը ընկել էր քաղաքը. մի տեսէիք, թէ ինչպէս էր լացում, մղկտում խեղճ Աշոտը, թէ ինչպէս էր մազերը փետում, գլխին ծեծում Սոֆիան—Բաբա դայիի կինը:

—Ո՛հ Աստուած, աղաղակում էր նա, ես ի՛նչպէս ապրեմ առանց նրա, երանի թէ ես մեռած լինէի. մահ, մահ, մահ եմ խնդրում քեզանից, ով Երկնային Հայր:

—Հայրիկ, հայրիկ, ինձ ի՛նչու որք թողիր, կոչում էր Աշոտը. ոչ, ես չեմ թողիլ, որ իմ հայրիկիս տանէք:

Այդ խօսքերին չըզիմացաւ Սոֆիան. նա ուշագնաց ընկաւ. գետնի վրայ: Այդ սրտաշալժ տեսարանը աւելի խոցոտեց բաղմութեան սիրտը, խուռն ժողովուրդը տխուր ու տրտում տարաւ Բաբա-դաչիի դիակն ու յանձնեց բնութեան մայր — սառն Հողին: Երկու օրից յետոյ քաղաքում լուր էր տարածում, թէ Բաբա-դաչիի սնդուկից տաս Հաղար բուբոնազոգացել են. ո՞վ է գողացել — ոչ ոք չըզիտէր, իսկ Խոսրովի ու զոդ աղւեսի վրայ ոչ ոք չէր կասկածում:

III.

Անցել էր այդ դէպքից ուղիղ տասն և Հինգ տարի: Մի ծերունի՝ ճերմակ մազերով, լի վշտով, ահով ու դողով ծնկաչոք պտտում էր Երուսաղէմի տաճարի չորս կողմը, Համբուրում, լիզում էր նրա քարերը, ծեծում էր կուրծքին. նրա մի աչքը կուրացել էր, միւսն էլ տկար էր. դէմքը նիհար էր, աչքերը խոր ընկած, ձեռ ու ոտքը դողգողում էին. նայելով նրա դէմքին, կարելի էր իսկոյն նկատել, որ նա մի ինչ որ ներքին, Հոգեկան Հիւանդութիւն, մի անբուժելի ցաւ, վիշտ ունի, որը չէ յանդգնում պատմել մարդկանց: Նա լիզում էր տաճարի չոր քարերը ու ինքն իրան ասում. «Կենդանի մարդին սպանեցի, մեռած քարը Համբուրում եմ, ընկերիս տունը քանդեցի, Աստուծոյ տունը լիզում եմ. ո՛չ, ո՛չ, դրանից ոչինչ դուրս չի գալ, չի կարող անմեղ անցնել իմ աշխատանքը, իմ տանջանքը»:

Ես խոստացայ ասել, թէ ինչպէս Խոսրովը կուրացաւ և լինջու նա մահտեսի դառաւ — ահա գաղտնիքը այստեղ է. նա թունաւորեց Բաբա-դաչիին, նրա փողերը գողացաւ: Կարծեց ամեն բան լաւ կանցնի. չանցաւ այդ օրից մի շաբաթ, նրա մի աչքը կուրացաւ, յետոյ սկսեց խիղճը նրան տանջել. նա գողացած փողերից կամուրջ, աղբիւր շինեց, չըհանգստացաւ, սրան, նրան օգնութիւններ արաւ, ողորմութիւն տւեց — չըհանգստացաւ, զնաց Երուսաղէմ — էլ չըհանգստացաւ, մնացել էր

նրան միայն մի ճանապարհ, միայն մի փրկութիւն. — երազում նրան մի պառաւ կին ասել էր, որ նա զնայ գերեզմանատուն, գտնի Բաբա-դայի գերեզմանը և այնտեղ սպասի. այնտեղ նրան ցոյց կը տան փրկութեան ուղիղ ճանապարհը։

VI.

Կոյր մահտեսին անմիջապէս վերադարձաւ Հայրենիք. ինչպէս ծարաւ ծառերը ջրերին են փափագում, այնպէս էլ փափագում էր նա Բաբա-դայի գերեզմանին։ Վերջապէս նա դտաւ ու վճռեց գիշերը գնալ ու այնտեղ մինչև լոյս սպասել, որպէս զի նրան ասէին այն գաղտնիքը։ Աշունք էր. խաւարը փոււել էր երկրի վրայ. ծառերի դեղնած տերեւները ոստոստում, թռչկոտում էին ճիւղերի վրայից, քամին մարդու սիրտը մաշում էր. ահա այդ գիշերն էր վճռած մեր մահտեսին սպասել գերեզմանատանը։ Գերեզմանատունը 2—3 վերստ Հեռու էր քաղաքից և ընկած էր մի բլրի վրայ, որ ծածկւած էր խիտ ծառերով։ Հազիւ հազ կարողացաւ հասնել գերեզմանատուն. նա յոգնած էր, սոված. նրա սառած մարմինը չէր կարողանում դիմանալ ցրտին. վախը, երկիւղը պատել էր նրան. նա չըզիտէր թէ ինչ պիտի ասէին իրան, անյոյս, անմխիթար ուժասպառ ծերունին մօտեցաւ Բաբա-դայի գերեզմանին և մի ակնթարթում փուլեց նրա վրայ. նա լացում էր, հեկեկում էր ինչպէս մի երեխայ, գրկում էր հողը, համբուրում, քսում էր մերկացրած կուրծքը հողերին, լիզում էր քարերը. նա աղաչում, պաղատում, մղկտում էր և անդադար կրկնում էր. «Ներիւր, ներիւր, ներիւր ինձ, խղճած ծերութեանս», բայց ոչ մի պատասխան չէր լսում, լսում էին ծառերի հոգեհան խշխշոցը ու քամու սրտամաշ շուռցը, որոնք կարծես ծերունուն ասելիս լինէին. «Ոչինչ մի սպասիլ, քեզ ներում չըկայ» — այդ դեռ բաւական չէր, մահտեսին թւում էր, թէ գերեզմանատան քարերը, հողը, ծառերը, քամին, մեռելները խմբով քարձակում են նրա վրայ, անիծում, նզովում են նրան, զըզ-

ւում են նրա ձայնից ու մի քանի ընկերացիներու պիտի զգեն նրան մի խաւար անդունդի մէջ, որ յաւիտեան պիտի նա տանջւի: Նա դողում էր. սարսուռը, երկիւղը տիրել էր նրան. այդպէս յոգնած, վառտակած գրկել էր նա իր զոհին. այդ գրութեան մէջ նա խորը քնի մէջ մտաւ ու մի սարսափելի երազ տեսաւ:

Նրան թւում է թէ երկինքը ողորտում է, երևում են հօ-լիւզօնի վրայ կախակներ, մի ակնթարթում մի գերեզման է պատուում և այնտեղից դուրս է գալիս Բաբա-դային սպիտակ սաւանով փաթաթած, դեղնած, նիւար, շնչաստառ կանգնում է նա մահտեսիի առաջ, զցում է կրակոտ աչքերը նրա վրայ ու ասում է.

— Ի՞նչքան փոխել, ի՞նչքան շուտ ծերացել ես դու, դժուարութեամբ քեզ ճանաչեցի, քո քայքայած դէմքը կար-ծես ինձ ասելիս լինին թէ դու տանջւում ես, տանջւում ես չարաչար:

— Այո՛, տէր իմ, ես տանջւում եմ, ես թշուառ եմ, օգնիր, ներիր, փրկիր ինձ, առ քո արեան վրէժը ինձանից, գուցէ ես հանգստանամ, ես քեզ սպանեցի, քո տունը, քո օջախը ես քանդեցի:

— Գիտեմ, գիտեմ, պատասխանում է Բաբա-դային, իմ բոլոր լաւութիւնների վարձատրութիւնը թոյնով հատուցիր, դու մոռացար ի՞նչ աղ ու հացը, մոռացար քո արած ուխտը, խիղճը, ամօթը: Արէ՛ժ առնելով, պատժելով քեզ, դու չես ազատւիլ. լսիր, ինչպիտի անես:

— Ասա՛, ասա, տէր իմ, ես պատրաստ եմ ամեն ինչ անելու, գուցէ թէ ներում կարողանամ ստանալ:

— Ես քեզ ներում եմ, բայց այդ բաւական չէ, դու պիտի գնաս, գտնես իմ որդի Աշոտի և նրա որբւայրի մօրը. նրանք ապրում են X. քաղաքի Ունայնալքիւն կոչւած փողոցում. պի-տի տաս նրանց ինձանից զողացած փողերը, որովհետև այդ նրանց իրաւունքն է, խոստովանես նրանց առաջ քո յան-

ցանքը և ապա ամեն ինչ կանցնի ես կըխնդրեմ Շրաբչին, որ նա քեզ մահ չըտայ, մինչև զու այդ բոլորը չըլատարես:

— Զնորհակալ եմ խորհրդիդ համար,՝ ես այդ ամենը կանեմ, թույլ տուր ինձ քո ձեռքը համբուրել:

— Սյդ աւելորդ է, գնա, մի ուշանար, ասաց Բաբա-դային ու անյայտացաւ:

— Յանկարծ զարթնում է մահատենին. նա բացում է աչքերը և տնսնում, որ այդ ամենը երազ է ու ինքը դեռ փուլած է իր զոհի գերեզմանի վրայ. մութը հեռանում էր երկրից, հովիւները ուրախ ուրախ կանչում էին ոչխարներին:

— Երանի թէ ես էլ հովիւ լինէի, քար, փայտ լինէի, երանի թէ բոլորովին ծնւած էլ չըլինէի, ասաց ծերունին ու հեռացաւ գերեզմանից, բայց հեռացաւ որոշ քայլերով. նա վճռել էր անել այն, ինչ որ իրան երազումը ասացին:

V.

Գիշեր ու ցերեկ մի աներևոյթ ոյժ հալածում էր ծերունուն. նա քար ու ձոր ընկաւ, քաղաքից քաղաք, գիւղից գիւղ պտտում էր նա մուրացկանի անունով և նրա արտաքինն էլ շատ նման էր մուրացկանի, բայց ոչ, նա մուրացկան չէր, նա որոնում էր մէկին: Վերջապէս հասաւ նա X. քաղաքը, գտաւ այն տունը ուր ապրում էր Աշոտը իր պառաւ մօր հետ: Մի երեկոյ լցրեց փողերը մի տոպրակի մէջ և ուղևորւեց դէպի իր նպատակը, որոշած տեղը:

Աշոտը իր մօր հետ ապրում էր քաղաքի մի անկիւնում. փոքրիկ սենեակներն էլ զարդարւած էին ճաշակով, նրանցից մէկում կախած էր Բաբա-դայի լուսանկարը: Աշոտը պարապում էր դերձակութեամբ և իր քրտինքի հալալ աշխատանքով ապրում էր իր մօր հետ խաղաղ, հանգիստ, ուրախ: Զմեռ էր, գիշերը երկար, Աշոտը գործում էր տանը գիշերները երգելով, խօսելով, զարճանալով, իսկ այդ գիշեր նա տըխուր էր. դա իր պատճառն ունէր. այդ օրը հոգեհանգիստ

էին կատարել իրան հանգուցեալ հօր համար ու տխուր լիշո-
ղութիւնները մութ ամպի նման շրջապատել էին նրան:

Յանկարծ բացւում է դուռը ու նրանց առաջ կանգնում
մի ծերունի նիհար, դեղնած, կիսամեռ. առաջի խօսքը որ
նա արտասանեց, այդ էր. «Ես ձեր հօրը սպանեցի, ես նրան
երկու շաքաթ առաջ տեսայ, ես մահապարտ եմ»:

Աշոտը և իր մայրը երկիւղով լցեցին. նրանք կարծեցին
կամ հոգեհան դե է, կամ խալազար, ինչպէս նա կարող էր
նրա հօրը տեսնել:

— Աշոտ, ասաց ծերունին համոզիչ ձայնով, մի շփոթւիր,
ճանաչիր ինձ, ես խելագարւած չեմ:

Աշոտը աւելի վախեցաւ, երբ ծերունին նրա անունով
կանչեց. ո՞րտեղից է նա իրան ճանաչում:

— Ես, շարունակեց նա, ձեր տանը մեծացայ, ես ձեր օջա-
խը քանդեցի, ես ձեր հօրը թունաւորեցի. այն օրւանից ես
այրւում եմ, հաւածւում եմ, տանջւում եմ:

Հասկացան Աշոտը և իր մայրը, թէ ինչումն է բանը,
բայց էլի չէին կարողանում չբխնայալ:

— Ահա այն փողերը, որ ես գողացայ ձեր հօրից, նրանք
ինձ համար պատիժ դառան, նրանք իմ դահիճն էին տասն
և հինգ տարի շարունակ: Այդ ասելով հանեց տոպրակը, շվեր-
տեց գետնի վրայ ու գոչեց. «Թողութիւն, թողութիւն եմ
խնդրում, յանցաւոր եմ, ես մահապարտ եմ». այդ ասաց
թէ չէ ծերունին, դողդողաց, մի երկու քայլ արաւ և մի
ակնթարթում փուկեց գետնի վրայ, փրփուրը լցեց նրա բե-
րանը, գոյնը թռաւ երեսից:

Աշոտը և իր մայրը վախից չբխտէին, թէ ուր փախչէին.
ձմեռ, ցուրտ քամի:

— Մի վախենաք, մի շփոթւէք ես ձեր խօսք...

Այլ ևս չըկարողացաւ նա խօսքը լրացնել. նա մի անգամ
էլ չ'արեց քաշեց և այնուհետեւ այլևս շունչ չըկար. նա մեռել էր...

Ի. Մարկոսեանց

*
* *

՛, ողջոյն քեզ ծնվ. ծնվ դու յոյ-
ղերի,

Նոր-նոր յոյսերի,

Եռան, փրփրէր,

Խնդան, արտառելի...

Քո խորք նետուելով յոյս եմ երազում,

Օրօր եմ ուզում,

Օրօր, որ տնքամ,

Գիշեր, որ խոկամ...

Բռնկւիմ խանդով ծաւալիմ հեռուն,

Թէ կեանք կայ եռուն.

Եղբօր սրտնեղի

Բանամ նոր ուղի...

Մ՛, ողջոյն քեզ ծնվ... ծնվ դու յոյսերի...

Նոր-նոր յոյսերի...

Մի. Իսրայէլեան

Գ Ր Ա Ս Ի Ր Տ Ա Ր Ձ

(Փասս)

Վ. Պ. Ժեղիսովսկայի պատմամեթոդ:

Սյու զարմանալի անց-
քը պատահել է 1847 թ.
Ընդդիմաբանական ին-
ստիտուտի, Թիֆլիսից երեսուն
վերստ հեռավորութեան վրայ
գտնուող գաղութում:

Սյու երկրում արջեր և ամեն
տեսակ վայրենի գաղաններ մին-
չև այժմ էլ բաւական շատ կան,
իսկ չիսուն տարի սրանից առաջ
որսորդները մեծ յաջողութիւն
ունէին. բայց զէնք չունեցող
բնութեան սիրահարներին եր-
բեմն դժւար էր յինում անա-
կնկալ հանդիպումից. հանդիպել
մի արջի, մանաւանդ հասած

պտուղների, խալոդի ժամանակ, անտառներում և այգի-
ներում՝ հասարակ, առօրեայ դիպած էր համարում:

Բոլոր բնակիչները և մինչև անգամ բոլոր ժամանակաւոր
եկողները, ամարանոցում բնակողները, որոնք Վրաստանի մայ-
րաքաղաքի շրջակայքում գտնուող գիւղերում, գաղութներում,
գինւորական գաղթատեղերում, հովանի տեղեր էին որոնում,
շատ լաւ գիտէին այդ բանը, և չէին յանդգնում առանց զէն-
քի՝ դուրս գալ աշխատանքի, զբօսանքի: Յայտնի է, որ տե-

ղացի կանայք և մինչև անգամ երեխաներ, այդ հեռաւոր ժամանակներում, հրացան և դաշույն դործ ածել զիտէին:

Սակայն, երբեմն պատահում էր, որ զէնքն էլ, և մինչև անդամ հրացանը, անօգուտ, անպէտք էր գտնուում դատապարտուած զոհին ազատելու համար, որովհետև հրացանը այդ հեռաւոր ժամանակներում այնպէս հեռաձիգ չէր, ինչպէս այժմ:

Մի անգամ Ելիզարէտտալ գաղութի շրջակայքում ահա ինչպիսի տարօրինակ, բոլորովին առասպելական դէպք էր պատահել մի քանի ձիաւորների աչքի առաջ, որոնք գնում էին անտառ խնջոյքի և մի խումբ գաղթականների, որոնք վերադառնում էին դաշտային աշխատանքից: Գաղթականները հակառակ կողմը դտնւող սարերից էին իջնում, իսկ ձիաւորները խոր կիրճի լեռնային աղմկալի գետակի եզերքովն էին գնում:

Այ կողմում, ուր բարձր սարերի վրայ ցանած արտերկային, մացառներ, և կարճաբուն ծառեր էին բսնում, իսկ գետակի ձախ ափում բարձրանում էին լերկ ժայռեր, որքան աւելի բարձր, այնքան էլ ուղղաձիգ, զառւիվայր:

Սակայն, նրա վրայով, վերջին ժանւոր աստիճանների տակ, որոնք բոլորովին անառիկ էին թւում և բարձրանում էին զէպի վեր՝ բերդի պարիսպների պէս, ձգւում էր մի ոլոր մոլոր լեռնային շաւիղ. սա նեղ ժապաւէնով գօտեւորում էր մի ահագին ժայռ, որ դուրս էր ցցել իր հատաքարային կուրծքը: Բնակիչները նրան բաց էին արել հաղորդակցութեան համար լեռնային գիւղերի հետ: Այդ շաւիղը ուրիշ տեղ մի սափէնաչափ լայնութիւն ունէր, բայց հէնց այստեղ ժայռի վրայից, նրան շատ դժւար էր վառօղով քանդել. այդ պատճառով նա այդպէս նեղ էր, ոչ միայն ջորիներին, այլ փոքրիկ էշերին և մարդկանց, որոնք իրար հանդիպում էին, դժւար էր միմեանցից բաժանւել: Մինչև անգամ ոտով ման եկողները սովորաբար կանգ էին առնում ժայռի պարեկի

յետևը և բարձր կանչում էին, ձայն տալով նրանց, որոնք գտնվում էին նրա միևս կողմում, որպէս զի միմեանց սպասեն վտանգաւոր տեղում: Փայռի ճեղքերի երկու կողմից, վերից մինչև ցած կախւած և խճճւած, փռւում էին կոծախուր, արքայամորի և տեղային փշոտ մորի, որոնք իրանց ճոխ ճութերով հեռից աւելի սև խաղողի էին նմանում, իսկ մօտից՝ խոշոր սև թուլթի կամ սև արքայամորու, քան թէ այն կարճաբուն, կապտագոյն թթու պտուղին, որին Ռուսաստանում անւանում են մորի: Գիւղերից և գաղութներից, թուրք և գերմանացի երեխաներ, այծերի հետ միասին, կիրճի ամենամօտիկ եզրի վրայ շատ շաւիղներ էին բաց արել, բայց ժայռի յետևում, կիրճի ամենից խոր տեղը, նրանք սակաւ էին ոտ կոխում, վախենալով վայրենի գազաններից: Այնտեղ անանցների, ամայի տեղ էր: Զաւիղը ձգւում էր դէպի ձախ կողմը, իսկ աջ կողմ գտնուող լեռների վրայ սկսւում էր խիտ անտառը, որ կտրած էր այնպիսի խոր խրամներով, այնպիսի ճեղքւածներով և լեռնաշղթայով, որ հազիւ թէ այնտեղ մարդ ոտ կռիւած լինէր, դոնէ այն հեռաւոր ժամանակներում, որի մասին է խօսքը:

Հէնց այս խուլ անտառներից գաղտագողի դուրս էին գալիս գաղութի շրջակայքը պտուղների և երբեմն որսի համար անկոչ հիւրեր՝ գայլեր, արջեր, շնագայլեր, փորսողներ, մինչև անդամ բորենիներ, իսկ երբեմն Պարսկաստանից դուրս եկող ինձեր:

Այդ հեռաւոր ժամանակ, ամառանոցում ապրողները, որոնք բնակւում էին գաղութներում կամ գնդերի կացարաններում, երբ հաւաքւում էին անտառ զբօսնել գնալու, նախ և առաջ միշտ մարդիկ էին ուղարկւում տեղ մաքրելու համար: Զխաւորների աղմուկը, ձիաւոր ուղեկիցների հրացանաձգութիւնը նախապէս հեռացնում էին վայրի անտառաբնակների և այդ կերպով ընտիր հասարակութեան համար ապահովութիւն էր ձեռք բերւում: Սրանից կէս դար առաջ, ոչ մի

տեղ խնջոյքները և ձիազնացութիւնները այնպէս ընդունա՞ծ չէին, ինչպէս Կովկասում և Վրաստանում. առանց ապահովութիւն ձեռք բերելու՝ սակաւ էին վստահանում այդ բանի համար, այդ պատճառով, մի փոքրիկ հասարակութիւն, որ այժմ միացել էր Ելիսաբէտտալից երկու վերստ հեռու նշանակած խնջոյքին, ոչ մի կերպ չէր սպասում վայրենի գազանի հանդիպել: Բայց յանկարծ տիկնանցից մէկը, աղմկալի գետակի միւս կողմում գտնուող չիշլած ժայռի գազաթին բարձրացնելով աչքերը՝ ախ ու վախ արեց. և քաշելով ձիու սանձը՝ իր մտրակով ընդհանուրի ուշադրութիւնը հրաւիրեց: Տղամարդիկ և տիկնայք կանգ առան և լուռ կերպով, նայեցին դէպի վեր, ուր որ ցոյց էր տալիս նա:

Այնտեղ, վերոյիշեալ նեղ շաւղի վրայ, ծանր ու դանդաղ քայլերով չորս ոտի վրայ ճոճւելով իր մութ, ծանր մարմնով՝ ահագին արջ էր անցնում: Ըստ երևոյթին, մեր «Արջուկը» կամ տիւուր էր, կամ մտքում մի դժւար խնդիր էր լուծում, կամ պարզապէս խիստ կերպով ծանրաբեռնել էր իր ստամոքսը կուշտ կերած լինելով այս ժամանակամիջոցին հասած ամեն տեսակ պտուղներից. նա կրիայի պէս, հագիւհագ առաջ էր գնում դունչը մինչև գետին կախ տւած՝ շարժելով նրան ծոյլ կերպով, կարծես նրա ծանրութիւնից նեղը ընկած լինէր:

Ճանապարհորդները հետաքրքրութեամբ մի քանի վայրկեան լուռ կերպով հետամտում էին արջի ազատ զբօսանքի արտասովոր տեսարանին, յետոյ ամենքը միասին սկսեցին խօսել: Ոմանք ափսոսում էին, որ նա շատ հեռու է գտնւում, ոչ մի գնդակ չի հասնիլ այն բարձր տեղը այդպիսի տարածութեան վրայ. ուրիշները ենթադրութիւններ էին անում, նրա որսեղից դուրս գալը և դէպի որ կողմն գնալը. մի երրորդը՝ որսելու և անտառից դուրս քշելու նախազիծ էին կազմում խեղճ «գօրապետ արջի» դէմ, որ հանդարտ կերպով շարունակում էր իր ճանապարհը առանց լսելու և առանց

տեսնելու իր ճարպիկ թշնամիներին և կասկած չըտանելով՝ նրանց չար դիտաւորութեանը՝ իր անձի դէմ:

Նա ինքն, այդ րոպէին, ակներև կերպով, ամենալաւ տրամադրութեան մէջն էր գտնուում, առանց ունենալու մէկի դէմ չար դիտաւորութիւն, խաղաղ կերպով մարսելով անտառի պտուղները, բայց հաւանօրէն և գաղթականներին պատկանող այգիների հիւթալի պտուղները, որոնցով ինքն իրան, ինչպէս երևում է, խառնապէս հիւրասիրել էր նա:

Ձիաւորներից մէկը կատակով նկատել էր՝ «Ձի կարելի արդեօք նրա դանդաղ քայլածքը շտապեցնել տալ մի փոքրիկ գնդակով»:

— Բայց այստեղից ոչ մի հրացանի գնդակ չի հասնիլ նրան, բողոքեց մէկ ուրիշը:

— Բայց այնուամենայնիւ... կարելի է փորձել!՝ առաջարկեցին տիկնայք:

— Մի քիչ իջեցնել նրա գոռոգութիւնը! Մի քիչ առաջ քշել նրան! Տեսնենք, ինչպէս կը վազի նա: Դա զարճալի բան կը լինէր!»

— Ա՛յ թէ— գարճալի բան կը լինէր... Հեռից քաջ էք ձեռնում, իսկ եթէ մենք այն կողմ գնացած լինէ՞նք: Հաճելի չի այդպիսի մէկին հանդիպել:»

— Եւ էլի այդպիսի շաւիղի վրայ, որ ազատելու հնար չը'լայ: Կամ անդունդը գլխիվայր զլորւի, կամ այդպիսի մի ահագին գաղանի ճանկը ընկիր և ապա բերանը!՝ Խօսեցին ամենքը այդ տեսարանից ոգևորւած՝ որ խնջութի ուրախութեան ծրագրի մէջ չէր մտած:

— Ի՞նչ կայ որ, ճիշտն աւած, եթէ չըզգայ, բայց էլի մեր հրացանի ձայնը «Միխայիլ Իւանիչը» կըլսի!

— Փոքր ինչ կը յուզւի և մենք թամաշայ կ'անենք, ի մեծ զարճութիւն տիկնանց», վճռեց մի ղինուորական:

Եւ ղիմելով իրան ուղեկցող կաղակին՝ հրամայեց.

—Ապա, եղբայր, փորձիր այդ ծով թաւամազին առաջ քշել. մի անգամ հրացանդ արձակիր!»

Կազակը մի ականթարթում ուսից հրացանը վերցրեց և նշանդրեց, յանկարծ մէկէն ձիաւորների յետևից, հակառակ կողմի կիրճը իջնող գերմանացիների խմբից, որոնց նրանք դեռ չէին նկատել, բարձրացաւ մի զսպւած, բայց վճռական աղաղակ:

—Um Gottes Willen, gnädiger Herr! Lassen-sie! Թողէ՛ք, թէ Աստուծ կրօնէ՛ք, մի արձակէ՛ք հրացան! Կանգ-նեցէ՛ք!»

—Ինչումն է բանը: Ինչո՞ւ համար չարձակել հրացան», դիմեցին ամենքը գաղթականներին, կանխապէս հրամայելով կազակին հրացան դեռ չարձակել, հասկանալով, որ այդպիսի պահանջը երևի մի պատճառ ունէր:

Չորս գերմանացիք, որոնք ուսի վրայ բռնած եղան-ներով և փողխերով գալիս էին, ձիաւորներից երկու կամ երեք սափէն աւելի վեր կանգ առան, և ամենքը, բացի նրանց ձայն տուող մարդից, որ հապճէպ գալիս էր նրա մօտ, սարսափա-հար, ուշի ուշով նայում էր դէպի վեր:

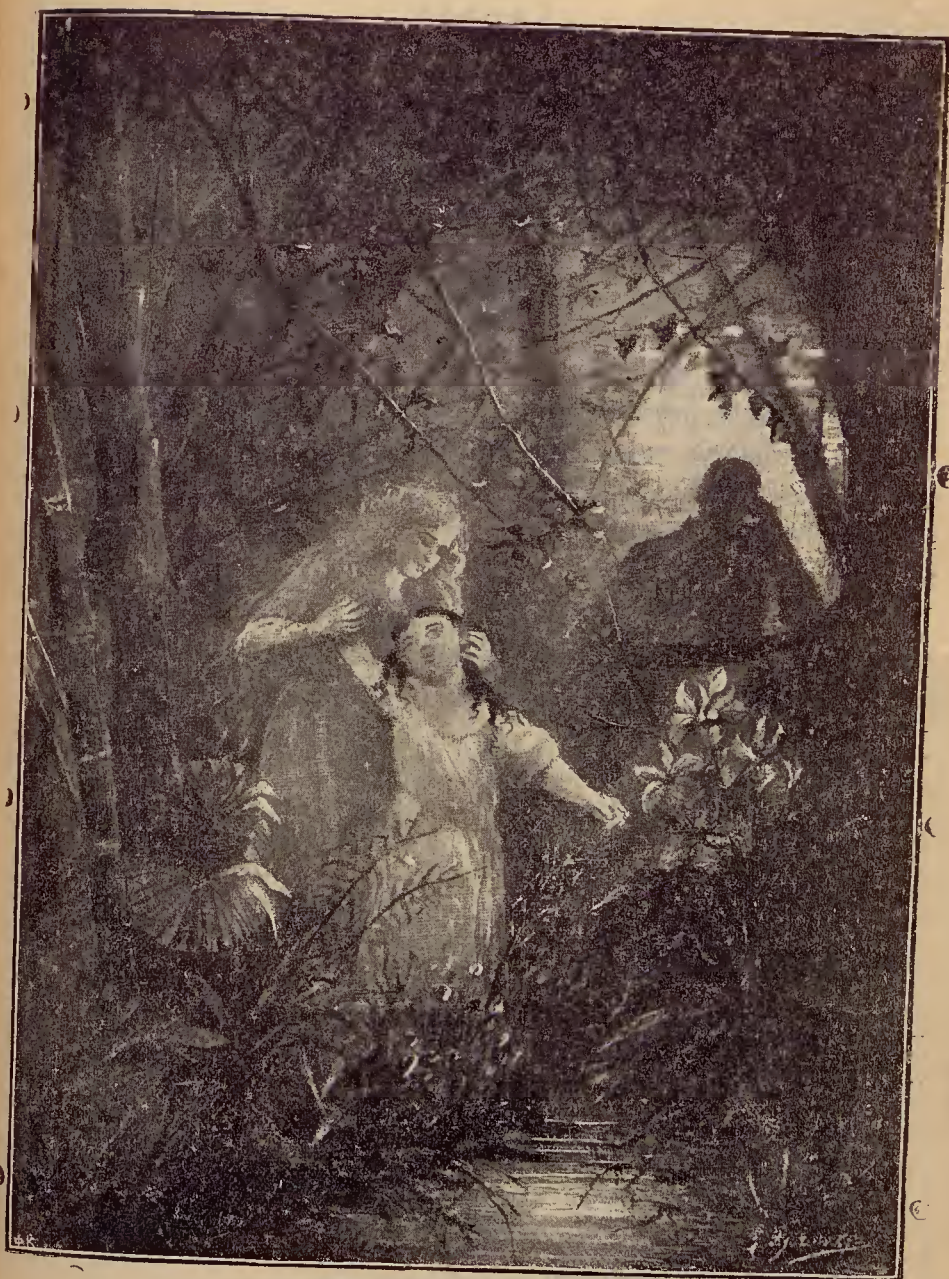
—Ի՞նչ մի սարսափելի բան են տեսնում նրանք», մտա-ծում էին տղամարդիկ և տիկնայք: Սրանք էլ իրանց աչքը բարձրացրին դէպի վեր:

Արջը դնում էր առաջւայ պէս իր ծանր քայլաճքով:

Սրանք դեռ ևս աւելի ոչինչ չըտեսան:

Այն ինչ, հրացան արձակել արգելող գերմանացին, գնաց զնդապետի մօտ, որ սրանից առաջ հրաման էր տւել կազակին հրացան արձակել, կանգնեցրեց նրան և շտապով մի բան էր բացատրում: Պետակի աղմուկը արգելում էր ամենքին խօսակ-ցութիւնը լսել, բայց նրանից ամենամօտ գտնուողները ախ ու վախ քաշեցին և իսկույն ահաբեկ եղած՝ յախտեցին միտներին:

—Նա տալում է, որ նրանք վերևից նկատեցին մի մարդու,

Պ ա ճ ա պ ա ն ո գ ի ն

որ ճանապարհի վրայ միւս կողմից էր գալիս: Նա ասում է, որ ժայռի պառեկի միւս կողմում դեռ կարելի չէր լաւ որոշել. բայց թէ նրանք պարզ կերպով տեսան մի սև կէտ, որ ուղիղ արջի դէմ ու դէմ էր գալիս:

—Ա՛խ, Տէր Աստուած, Հէնց այստեղ պէտք է հրացան արձակել, մարդու ուշագրութիւնը մեզ վրայ դարձնել տալ և զգուշացնել նրան, որ յետ դառնույ, առաջ չըզայ:

—Ընդհակառակն», հակաճառեցին խորհուրդ տուողին: Այդ մարդիկը կարծում են, որ եթէ նրան հանդիստ թողնենք, այն ժամանակ արջը, հաւանաբար, կըշեղի, այն ճեղքածքի մէջ,—տեսնում էք: Գերմանացիք պնդում են, որ նրա որջը այնտեղ պէտք է գտնուի»:

—Իսկ եթէ չըշեղի: Եթէ ուղիղ դնայ, նրանք միմեանց հանդիպեն ճանապարհի ամենանեղ տեղում — այն ժամանակ լինէն», կրկին խօսեցին բոլորը միասին:

—Իսկ եթէ հրացանի արձակելով վախեցնենք նրան, այն ժամանակ նա առաջ կըվազի և, կարծելով, որ իրան հետամտում են, որջի մօտից կանցնի կերթայ. Հէնց այստեղ նրանք իրար կըհանդիպեն»:

—Ա՛խ, Տէր Աստուած: Այս ինչ սարսափելի բան է: Եւ օգնելու հնար չըկայ»:

— Բայց, զույգէ, այդ շաբոնները իրանցից են հնարել: Գուցէ նրանց աչքում մի բան է ելեացել»:

—Տայ Աստուած: Բայց նրանք ստուգում են: Նայեցէք, նայեցէք: Նրանք, վերև գտնուողները, ցոյց են տալիս»:

Իրապէս, սարի վրայ գտնուող զաղթականները, որոնք շաղի դարձը՝ ժայռի այն կողմից աւելի հեռուն էին տեսնում, քան թէ կարելի էր նրան կիրճից տեսնել, յանկարծ իրար անցան, սկսեցին իրար հետ անհանդիստ կերպով խօսել, սարսափահար եղած՝ մատնացոյց էին անում մի բանի վրայ թէ նրանց և թէ միմեանց:

Բոլոր ձիաւորները, նոյնպէս ականաչից սարսափահար

եղած, ժայռից աչքը չէին հեռացնում, սպասելով՝ թէ ի՞նչ բան պէտք է լինի: Ի՞նչ բան կրտեսնեն նրանք:

Եւ յանկարծ ամենքի բերանից կարեկցութեան, վախի և սարսափի միաբան դոջիւն լսեցաւ: Ժայռի միւս կողմից մի փոքրիկ աղջիկ երևեցաւ: Բոլորովին փոքրիկ զաղթականի աղջիկ էր եօթը կամ ութը տարեկանից ոչ աւելի: Նա գնում էր անհոգ կերպով ձեռները վարդադոյն գոգնոցի տակ խաչաձև բռնած. կոշտ յարդից շինած մեծ զլխարկը, որպիսին շոք օրերում ծածկում են զաղթատեղում, մեծից սկսած մինչև փոքրը, բոլորովին ընկել էր նրա ծոծրակի վրայ և այս լուսապսակում, զլխից մինչև ոտները արևի լոյսով լուսաւորւած՝ խեղճը ոտը կոխեց շաւղի վրայ, որ անդունդի եզրում՝ ժայռի միւս կողմն էր ծռւում:

Խեղճ երեխան, տասը մարդկանց աչքի առաջ, դէպի մահն էր գնում և դէպի ի՞նչ սարսափելի մահ: Եւ նրանցից ոչ մէկը չըկարողացաւ օգնել նրան: Ձեկարողացաւ փրկել, չըկարողացաւ զգուշացնել կորստից:

Ամենքը դատապարտւած էին անշարժ կերպով նայել այն սարսափի վրայ, որ իսկոյն և եթ պէտք է կատարէր նրանց աչքի առաջ:

Կանայք բարձրացրին լաց, կոծ: Մեծամասնութիւնը ուշաթափութեան մէջ հեկեկացին: Տղամարդիկ, որոնք քանիցս անգամ եղած էին կռիւներում, որոնք տեսել էին և՛ մահ, և՛ արիւն, յետոյ պատմում էին, որ սարսուռ և զլխապտոյտ ըզգացին և շատերը սարսափահար եղած՝ աչքերը մի կողմ դարձրին:

Բայց փորձանքին դիմացողները եղան մի չըտեսնւած հրաշքի վկայ:

Աղջիկը զառիվայրի դարձի այն կողմ չէր կարող տեսնել իր դէմ ու դէմ եկող սարսափելի ուղեւորին:

Այդ շառագոյն, թաւամաղ ամբոխին նա այն վայրկենին միայն նկատեց, երբ համարեա թէ մօտեցել էր

Նրան: Ահագին գազանը բոլորովին կտրել էր նրա ճանապարհը. աջ կողմի թաթերով նա հէնց շաւղի եզրովն էր զընում, իսկ ձախ կողմով նա համարեա թէ քերում էր ժայռին:

Նրանք համարեա թէ յիստամանակ իրար տեսան:

Հաւանօրէն, երեխայի ճիչը կամ հառաչանքը զլուխը դէպի գետին իջեցրած՝ եկող գազանին յայտնեց իր ներկայութիւնը:

Երկուսն էլ իրարուց երկու քայլ հեռու էին կանգնել: Երկուսն էլ իրարուց աչքը չէին հեռացնում: Աղջիկը ահից քար էր կտրել. արջը վարանման մէջ էր ընկել, հաւանօրէն, եթէ ոչ ահից, ապա խիստ զարմանքից: Հաւանօրէն, նա մի րոպէ մտածմունքի մէջ էր ընկել՝ արդեօք ի՞նչ անի այժմ: Անակնկալ արգելքը անցնել առանց դիպչելու, առանց ձգելու նրան անդունդը կամ առանց ոտնակոխ անելու՝ անկարելի էր: Զաւիղի հէնց այստեղ այնպէս նեղ էր, որ նա չորս ոտի վրայ չէր կարող պտուտուել: Ուրեմն, ի՞նչ պէտք էր անել:

Մարդիկ ցածրում, շունչները կտրած, ուշաթափ եղած, սպասում էին, որ խեղճ աղջիկը իսկոյն և եթ կըզլորւի անդունդը: Կամ նրա ոսկորները արջի մարմնի ծանրութեան տակ կըփշրուէին, իսկ գանգը նրա ճանկերի մէջ կըճռճուայ:

Բայց, ինչպէս երևում է, այնպէս չըլճուեց կուշտ կերած և քարեհոգի «Միխայիլ Իւանիչ Տաւիսիգին» զօրապետը: Նա ոչ մահ, ոչ չարիք էր ցանկանում այդ փոքրիկ արարածին, որ նրա առաջ անօգնական կանգնած, բաց արած բերանով աչքերը վրան չռած, սարսափից լաց լինելու ընդունակութիւնը ձորցրած և անլուր դողդողալով՝ նրա կամքին էր սպասում:

Իւ արջը իր կամքը կատարեց:

Սշխատելու անհրաժեշտութիւնից, այլ ոչ թէ բարկութիւնից սուաջ եկած՝ թեթեւ նա կանգնեց յետևի թաթերի վրայ, բոլորովին մօտեցաւ աղջկան և, թիկունքով յենւելով ժայռին, առջևի թաթերով զրկեց նրան:

Յաճրում բարձրացան յուսակտուր աղաղակներ և հառա-
ջանքներ: Դեռ աչքի տակից նայող տիկնանց սիրտը գնաց,
իսկ տղամարդիկ, մանաւանդ որսորդները, գիտենալով արջի-
ցեղի մահաբեռ միջոցները, վերացան հողում և յոյսով—անմիտ
յոյսով աղջկան փրկելու համար: Նրանք տեսան, որ «Միխա-
յիլ Իւանիչը» մի տեսակ զարմանալի տարօրինակ կերպով
է գործում,—իրան յատուկ խիստ զգուշութեամբ և ճարպի-
կութեամբ:

Նրանք չըսխալեցին նրա ցոյց տւած անօրինակ առա-
քինութեան համար:

Աղջկան բարձրացնելով, արջը խնամքով տարաւ անդուն-
դի վրայից և, յետևի թաթերի վրայ շրջելով՝ փոխադրեց նը-
րան շաւղի միւս կողմը:

Այս մարմնամարդական վարժութիւնը կատարելուց յետոյ,
մարդասէր արջը, առանց շնորհակալութիւն սպասելու (նա,
երևի, ծանօթ էր մարդկային ցեղին) դարձաւ, կրկին չորս-
ոտի վրայ կանգնեց և խիստ կամաց գնաց իր ճանապարհով,
ճօճելով և բարեհոգաբար մըթմըթալով այն յոյսով, որ մետ-
դտնուող իր որջի մէջ քաղցր հանգստութիւն կրվայելի:

ձտապ վազող գաղթականները երեխային այստեղ դտան-
ողջ և անվնաս, միայն խիստ վախեցած մի վայլսի պը-
տոյտ անելուց այնպիսի զարմանալի ասպետի հետ: Իսկ ես-
պէտք է ամօթով խոստովանեմ, որ մարդասէր արջը մեր վրայ
վատ կարծիք ունենալուց՝ չէր սխալում. չըգիտեմ, արդեօք
նա անդորր կերպով առաւ իր հանգիստը իր մեծագործու-
թիւնը կատարելուց յետոյ, թէ ոչ, բայց հաստատ գիտեմ, որ
այս ապականւած, անշնորհակալութեամբ և չարութեամբ լի
աշխարհում նրա վերջին գիշերն էր այդ: Միւս առաւօտ
նրա վրայ որսի էին դուրս եկել և մի ամսից յետոյ նրա շքեղ
մորթին թիֆլիսում փռած էր այդ առասպելական անցքի
վկաներից մէկի զրասենեակում:

ԱՊՔԱՏԻ ԵՐԿԵՐԻՑ

Առաջին օրերս

„Տղաս, աղիսն աչ կրնայ
ազնիւ ըլլալ, եւ սգնու-
թիւնն աշխատութեան մեջ
կերելայ“:

Մայրս

Եմ իմանում ուլքեր եղան
Այցելու մեր հիւղակին
Այն օրը, երբ իմ ծննդեան
Հուսը տւին տխրադին.

Կամ թէ եղան, չեմ հաւատում,
Նոյն իսկ մէկը մարդկանցից,
Որ յիշէր մեր աղքատիկ տուն,
Լինէր մեզի կարեկից.
Որովհետեւ աղքատութիւնն
Աններելի մի յանցանք,
Նրան եղած պաշտպանութիւնն՝
Համարում է զառանցանք:

Խեղճ ու թշուառ մի յարժի տակ
 Երբ աչերս ես բաց արի,
 Օրօրոցիս կողքին մենակ
 Նստած կար մայրս բարի՝
 Որ երգում էր անուշ երգեր
 Աղու ձայնով լալագին,
 Համբուրում էր աչքս ու սպտերս
 — Նշան սիրոյ ջերմագին: —
 Ես դեռ փոքրը, չէի գիտում
 Է՞ր լալիս էր այնքան.
 Այժմ եմ միայն լաւ հասկանում,
 Թէ աշխարհում ինչէր կան...
 Չունէի ևս եղբայր կամ քուր՝
 Ինձանից մեծ կամ կրտսեր.
 Միակ որդին էի իմ մօր՝
 Որ միայն ինձ կըսիրէր:
 Կեանքիս մէջը նոյնիսկ մի օր
 Չեմ տեսել ես իմ հայրին,
 Իսկ տխրում էր զէմքն իմ մօր,
 Երբ լիշում էր ամուսնին:
 Լուր չունէինք մենք նրանից,
 Չէինք գիտում ո՞րտեղ էր,
 Ո՞րջ էր, առողջ, զո՞հ էր կեանքից
 Ապրուստի գէթ լիող ունէր.
 Թէ հեծում էր՝ խեղճ, տարազլիր,
 Օտարութեան մէջ մենակ,
 Անճք, անտէր, անհամբէր,
 Գուցէ և ծաղր ու ծանակ,
 Երկրազնդի մի անկիւնում,
 Անգութ, անսիրտ մարդկերանց,
 Թէ, ո՞վ գիտէ, ծովի խորքում
 Կեր էր եղել ձկներանց...

Անյայտութեան մէջ նա թաղւած՝
 Պանդխտութեան ցուրտ զրկում՝
 Իր անունն էր լոկ մնացած՝
 Մեր աղքատիկ Հիւղակում:

Անցան օրեր, ես մեծացայ,
 Եղայ մինչև եօթնամեայ,
 Մօրքս էր լոկ որ ունեցայ
 Դաստիարակ իմ վրայ:

*
 * *

Երբ իր շուրջը տեսնում է մարդ
 Անթիւ որբեր անսէրունջ՝
 Որ թափում են արտաունք առատ
 Եւ հեծեծում անմաունջ,
 Երբ լսում է եղբայրների
 Տառապանքի տխուր ձայն,
 Բռնաւորին եղած դերի
 Կամ դէս ու դէն ցիրուցան,
 Կորցրած տուն, տեղ ու պատիւ,
 Ժառանգութիւն հայրենի,
 Խարխալելիս զիշեր ու տիւ
 Տգէտի պէս վայրենի, —
 Ո՞ր սիրտն է այն որ չի՛ յուզում
 Թէկուզ լինի դա մի վար,
 Եւ ո՞վ է այն որ չի՛ ուզում
 Լինել նրանց մխիթար:
 Ջգայուն էր մայրս սրտով,
 Հոգի ունէր պօռէտի,
 Անկարող էր՝ սանն, անվրդով՝
 Դիտել կեանքը աղքատի:
 Ուստի և նա այն օրը որ

Ինձ պիտի տար դպրատուն,
 Իրան յատուկ խորհրդաւոր
 Մի վեհ ձայնով թրթռուն՝
 «Որդեակ, ասաց, դու դեռ մասաղ՝
 Կարօտ ես իմ խնամքին,
 Դեռ շատ օրեր ապրիր խաղաղ՝
 Ներքոյ թշուառ այս յարկին.
 Ես քրտինքովն իմ ճակատի
 Կապրեցնեմ քեզ դեռ ևս,
 Գնան դպրոց, եղիր բարի,
 Ուսիր ինչ որ պէտք է քեզ,
 Բայց երբ անցնին այս մանկական
 Եւ պատանի տարիներդ,
 Առնես հասակըդ այրական,
 Յիշիր, դու, ո՛չ մերթ ընդ մերթ,
 Այլ կեանքիդ մէջ ամեն ըռպէ,
 Մինչ սպառնիլը շնչիդ,
 —Թէ չես ուզում քեզ տառապէ
 Անաչառ խայթը խղճիդ—
 Յիշիր, որդեակ, յիշիր դու միշտ
 Որ ծնել ես աղքատից,
 Որ աղքատները բաղմավիշտ՝
 Եղբայրներդ են բախտակից»:
 Եւ ուղարկեց ինձ դպրատուն,
 Որ մարդ լինիմ բարեկիրթ.
 Որովհետեւ անկիրթ մարդուն
 Սիրտն է նաեւ կոշտ ու բիրտ,
 Եւ, ինչպէս ինքն էր ինձ ասում,
 «Մարդ անւան իսկ չէ արժան,
 Ով որ մնում է անուսում
 Եւ կեանք վարում աննշան»:
 Բայց խեղճութիւն, վիշտ, տառապանք,

Նեղութ լւններ անհամար՝
 Դառնացրել էին մեր կեանք,
 Ձրկար վայելք մեզ համար:
 Քանի՜ քանի մենք զիշերներ
 Անցկացրել ենք ոոված,
 Մինչև ի լոյս մեր աչուններն
 Արտասուքով ողորած.
 Ձմեռայ ցուրտ եղանակին,
 Քամու առաջ անպաշտպան,
 Պակասում էր մեր հիւղակին՝
 Կրակը իսկ շատ անգամ:
 «Ա՛խ, մայրիկ ջան, ասացի ես,
 Մի օր՝ արտասուքն իմ աչքում՝
 Մինչև երբ մենք նեղւինք այսպէս
 Գիշերները միշտ անքուն,
 Քաղցածութեամբ, լաց ու ողբով,
 Անտուն, անտէր, անպաշտպան,
 Մինչ ուրիշներն առատ փողով
 Վայելում են ամեն բան»:
 «Որդեակ, ասաց զուրգուրացող
 Չայնով նա ինձ, մի՛ ցաւիլ,
 Թէ մեր բաժինն է լաց ու ցօղ
 Թափել անվերջ ու նեղւիլ:
 Ասել եմ քեզ քանի՜ անգամ,
 Թէ ծնել ես դու աղքատ.
 Տառապանքներ դեռ էլի կան՝
 Որոնցից բնաւ չե՞ս ազատ:
 Բայց մի՛ կարծիլ թէ աշխարհում
 Աղքատութիւնն է ամօթ.
 Հարուստներն էլ շատ բաներում
 Մնում են զուրկ և կարօտ:
 Ձըխաբէ՛ քեզ փայլն արտաքին

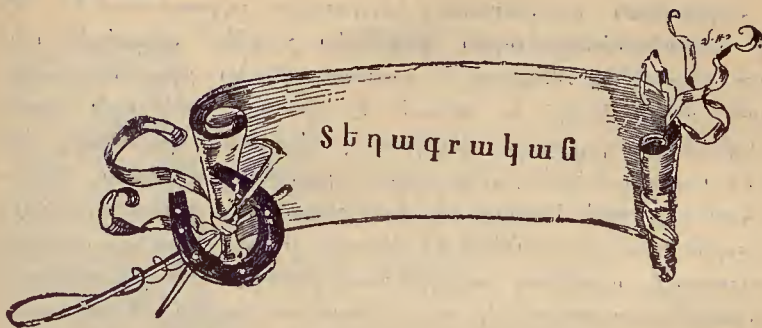
Հարուստ կոչւած մարդկերանց՝
 Որք կրում են իրանց հագին
 Զորեր ծանր ու ճոխապանծ,
 Բայց որոնք էլ թաքուն մնացած
 Ունին անթիւ խոր վշտեր՝
 Որ տակաւին չեն տառապած
 Սղքատներէ հեղ սրտեր:
 Զատեր էլ կան որոնք փողի
 Ստրուկն են ու դերին,
 Ասում են «իողն տյա աշխարհի
 Աստուածն է եւ տառապանք»,
 Որոնք պատիւ, ազնու լծիւն,
 Սիրոյ զգացում մոռացած՝
 Փողին են լոկ երկրպագում՝
 Հողնով, սրտով՝ անձնուրաց...
 Ա՛խ, զաւակս, դու ինձ լսիր,
 Թանկագին բանն աշխարհում,
 Կեանք վարելն է միշտ անբասիր՝
 Եւ ունենալ լաւ անոնն:
 Ջանա, դու միշտ լինել ազնիւ,
 Դասերիդ մէջ յաջողակ,
 Հեռանալ ծով ու անպատիւ
 Մարդկերանցից անառակ,
 Այժմեանից դու քեզ ճանաչիր
 Գրքերիդ լոկ բարեկամ,
 Խղճիդ ձայնին միշտ ականջ դիր՝
 Որ օրէնք է բնական,—
 Եւ ինչքան էլ մնաս սոված,
 Անտուն, անտէր, անպաշտպան,
 Կըմնայ անունդ անմոռաց
 Եւ պանծալի՛ յաւիտեան».
 Ասաց, լռեց և ջերմագին

Համբոյր տալով աչերիս,
Սփոփեց իմ տխրած հոգին,
Բուժեց վերքերը սրտիս:

Այդ օրւանից մինչև հիմա
Անցել են շատ տարիներ,
Մազեր բուսան դէմքիս վերայ,
Քիչ եմ լիշում հին բաներ,
Սակայն ինչ որ ես իմ մօրից,
Իմ շրերին մանկութեան,
— Թէ լճւ բաներ, թէ վշտալից —
Իմացել եմ մի անգամ:
Քանի կ'ապրեմ դեռ աշխարհում,
Չեմ մոռանալ բնաւին
Եւ կը պատմեմ ես ամենուն՝
Ով սիրում է աղքատին:

Յ. Մ. Մախուբեան

Թ Է Հ Ր Ա Ն

Էհրանում կան և հայեր, եկեղեցիներով մօտ 500 տուն, որոնք կենդրոնացած են զլխաւորապէս Դարւազա-Ղազւին և Հասանաբաղ թաղերում: Նրանք յարաբե-րութիւնների մէջ, կարծես, կղզիացած են, գոնէ աչգպէս է երևում արտաքին կողմից: Հայերը ունեն երկու եկեղեցի և մի երկդասեան երկսեռ դպրոց «Ազգային-Հայկազեան վարժարան» անունով: Մինչև անցեալ ուսումնական տարին ունէին երկու դպրոց. սակայն դրանից մէկը փակեց: Թէհրանի հայերը, երկու կոնսակցութեան էին բաժանւել և իւրաքան-

չիրն ունէր իր առանձին դպրոցը: Հայր Այվատեանը իր չաջորդութեան օրով շատ է համոզել սրանց միանալ և միահամուռ ոյժերով միայն մի բարեկարգ դպրոց պահել, սակայն նրանք չեն լսել և միայն ուսուցչի մահով աչգ դպրոցը դադարել է գոյութիւն ունենալուց: Հայկազեան վարժարանը գտնւում է Դարւազա-Ղազւին թաղում ս. Գէորգ եկեղեցուց քիչ հեռու: Ունի երկու սեռի երեխաների համար առանձին դեղեցիկ բակեր: Վարժարանում անցեալ սեպտեմբերի 15-ից արդէն սկսւել են կանոնաւոր պարապմունքները: Աշակերտ-աշակերտուհիների թիւը հասնում է 80-ի, որից 30-ը իգական սեռին են պատկանում: Հարէմական կեանքի ազդեցութեան տակ օրիորդները դպրոց են չաճախում պարսկական սփաճանելիքներով: Օրիորդացւ. տղայոց վարժարանները առանձին են, որոնք բաժանւում են միմեանցից մի միջնապատով: Միայն առաջին պատրաստականը միացեալ է:

Հայկազեան վարժարանում ներկայումս տիրապետում են մի քանի հակամանկավարժական կանոններ շնորհիւ տեղական ան-նպաստ պայմանների: Դպրոցում դասատուութիւնը սկսւում է առա-ւօտեան ժամը 9-ից, և տևում է մինչև երեկոցեան ժամի 4-ը, այնպէս որ դպրոցում վեցերորդ դասեր կան: Երեխաները ճա-շում են դպրոցում իրանց հետ բերած բաժիններով ժամը 12 ին: Դրա համար յատուկ ճաշարաններ կան շինած: Մի քանիսն երեխաները հաշն էլ կէսօրին իրանց ծառաներն են բերում դպրոց: Նրանց սնունդը անբաւարար է, որովհետև ճաշերին տաք կերակրի երես չեն տեսնում: Այս երեւոյթը առաջանում է այն հանգամանքից, որ Պարսկաստա-նում առհասարակ ընդունւած է 12-ին ճաշել, հետևապէս եթէ երե-խաները Կովկասի սովորութեան համեմատ ժամը 2-ին գնան տուն, դարձեալ տաք կերակրի երես չեն տեսնիլ: Բայց սա սխալ պատճա-ռաբանութիւն է, որովհետև ոչ թէ դպրոցը պիտի յարմարւի ժո-ղովրդին, այլ ժողովուրդը դպրոցին: Ուրեմն պարզ է, որ ճնողները կարող են մի-երկու ժամ համբերել ճաշի ժամանակ, մինչև որ ուսում-նարանից տուն կը վերադառնան իրանց զաւակները:

Երեխաները ճաշելով դպրոցում՝ ճաշից յետոյ դարձեալ սկսում են պարապել, որ հակառակ է մանկավարժութեան, որ անթոյլատրե-լի է համարւում կերած ստամոքսով պարապելը: Ճնողիւ այս հանգա-մանքի՝ երեխաները ըստ մեծի մասին գունատ են և վատառողջ: Ու-սուցիչները պատմում են, որ անզօր են այդ երեւոյթի դէմ կուելու և իրանք էլ ստիպւած նոյն պատժին են ենթարկւում: Այս հանգա-մանքը առաւել ծանր է անսովոր ուսուցչի համար: Սրա միակ մի-ջոցը մնում է այդտեղ ուսանող մատաղ սերնդին հասկացնել դրա վնասակարութիւնը, որպէս զի նրանք ապագայում, իրանց ճնողների տեղը բռնելով՝ ազատեն իրանց զաւակներին այդ պատուհասից:

Խ. Բաբայեանց

(Կրօնաբանական)

ԼՇՅՈՂ ՈՒՌԵՆԻՆ

Որպէս հերարձակ
Սգաւոր մի կին՝
Կանգնած է տըխուր
Լացող ուռենին:

Եւ հին անտառի
Լռիկ զրկի մէջ,
Մենակ ու անյոյս
Լալիս է անվերջ:

Նրբա տերււը
Մի վիշտ է լիշում,
Խոր հեկեկանքով
Անվերջ արտասուում:

Իսկ ծեր անտառի
Գարնոր կաղնին
Հանդարտ լսում էր
Հսկալի լացին:

Եւ դարեր անցան
Դարեր գնացին,
Բայց մինչև այսօր
Այն հպարտ կաղնին՝

Ձրհարցրեց ուռենուն՝
Թէ ի՞նչ վիշտ ունի,
Կամ նրա լացին
Ե՞րբ վերջ կըլինի...

ՊԵՏ. ՄՈՆՈՒԵԱՆԿ

ՀԱՆՐԱՆԻՔ

Մի խանութպան չայտնել էր դատարանում, որ իր խանութը գիշերով կողոպտել են, և աւելացնում էր որ պաշապանը իրան անտեղեակ է ձևացնում այդ մասին: Պաշապանին կանչում են և դատաւորը դիմում է նրան.

—Ա՛յ տղայ, դու չըտեսմար, որ գողերը սրա խանութը կողորեցին:

—Չէ, աղա ջան, ըսկի էլ խաբար չեմ. սաղ գիշերը աչքերս չուած ունէի.—պատասխանեց պաշապանը ողորմելի կերպով:

Դատաւորը փոքր ինչ սպասելով, դառնում է կողոպտւած խանութպանին.

—Ի՞նչ բաներ են տարել քո խանութից:

—24 ըուրլի, 10-ը գլւանքայ չայ (նայում է պահապանին) ու... ու... երկու... զլուխ շաքար...

—2է, չէ, աղա՛,—ընդհատում է նրան պաշապանը և դառնում դատաւորին.

—Էն խաչը, վերջինը սուռն ասեց, փողն ու չայն դրուստ ա, ամմա շաքար-մաքարը սուտ է...

Ա. ԲԵՆԵԱՆ

Դժւար կացութիւն

Հ Ա Ն Ե Լ ՈՒ Կ Ն Ե Ր

Աշխարհագրական խնդիր

—

Առաջ. Մակիչի.

1) 1. Քաղաք Հոլլանդիայում—5 տառից, 2. ՆաՀանգ Հին-
Հայաստանում—5 տառից, 3. բազմամ. քաղաք Անգլիայում—
6 տառից, 4. կղզի Միջերկրական ծովում—6 տառից, 5. Նա-
ւաՀանգիստ Սև ծովի վրայ—5 տառից, 6. Գետ Ռուսաստա-
նում—5 տառից, 7. վաճառ. նաւահանգ. Գերմանիայում—6
տառից, 8. սարահարթ Ասիայում—4 տառից, 9. տէրութիւն
Արևելեան Հնդկաստանում—4 տառից:

Ստացւած բառերի սկզբնատառերից կազմել Եւրոպայի
պետութիւններից մէկի անունը:

—

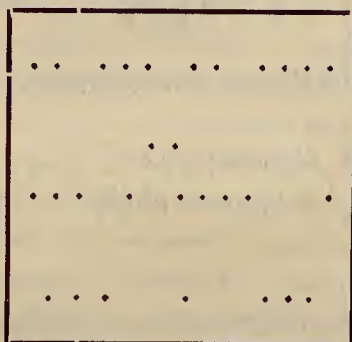
Առաջ. Նոյնի.

2) Եմ դերանունն ես մի վանկով,
Իսկ երկրորդով այսպէս բան,
Որ առանց ինձ տուն չի լինիլ,
Մասն եմ կազմում շինութեան:
Երկու վանկն էլ դուք միացրէք,
Եւ կըգտնէք մի այլ բառ,
Որ տղեղացնում է մարդկանց
Ատելի է նրանց Համար:

—

Կետակցութիւն

3) Առաջ. Ս. Սափարեանցի.

Այս աղիւտակի մէջ դասաւորած կէտերը միացնել աշն-
պէս, որ ստացւի հայոց յայտնի հայրապետի անուն:

«Աղբիւրի» № 3 (մարտ) հանելուկների բացատրութիւնները:

№ 1. Փամացոյց—ժամերի սլաքը:

№ 2. Տրած քառակուսիները պէտք է դասաւորել այսպէս.

զ	ն	ա	մ
ե	ռ	ի	ր
ա	ր	ի	ս
ի	ր	ե	մ

Քննա մեռիւր— արի սիրեմ:

Լուծեց Թագուհի Պապիեանց:

Ա Ղ Բ Ի Ի Ր

Բ. Բ Ե Փ Ի Ն

ՓԼԵԳՄԱՏԻԿ ՏԵՄՊԵՐԱՄԵՆՏ

Փլեգմասիկ տղայի նկարագիրը եւ այդ տեսլերամենսի
բացատրութիւնը

ին ժամանակներում Փլեգմա կամ աւիշային տեմպե-
պերամենտին ոմանք զօրեղ բնաւորութեան տէր էին համա-
րում. այդ բանի համար նրանք որպէս հիմք ունէին նրա
բնաւորութեան միմիայն արտաքին մասերը և երեւոյթները:
Այսօր առ հասարակ ընդունւած է, որ այդ տեմպերամենտի
մարդիկ սառն, քիչ ռզեւորւող և լուրջ բնաւորութեան տէր են
համարուում: Փլեգմատիկը մինչև անդամ դանդաղկոտ, հանդարտ
է այն ժամանակ՝ երբ նրա ստացած սնունդն ու ոլժը աւելի
շատ է՝ քան նրա սպառածը. այսպիսի դէպքերում նա հետըզ-
հետէ սկսում է պարարտանալ, քիթը լայնանալ, առանց այն
էլ կարճ վիզը հաստանալով աւելի կարճ երեւալ. թէև ղեղե-
ցիկ, բաց կամ շաղանակագոյն, միրուքը նոսր կամ երեսն ան-
մազ, աչքերը կանաչ կամ մոխրագոյն, բայց առանց արտայայ-
տութեան է: Եթէ Փլեգմայի մարմնի կազմութիւնը առողջ է և
մկանունքները լաւ կազմակերպւած, ուղեղն էլ փայլուն ընդու-
նակութիւններով օժտւած՝ այն ժամանակ նրանից կարելի է
գործունեայ մարդ սպասել. բայց միշտ այնպիսի դանդաղկոտ՝
որին գործի գնելը այնքան էլ հեշտ չէ:

Փլեգմայի դանդաղկոտութեան պատճառները պէտք է
որոնել նրա ջղերի քիչ սպառելու մէջ. այդ է պատճառը, որ

այս տեսակ սառնարիւն մարդիկ իրանք իրանց տիրապետում են, տէր և հրամայող են: Նրա ջղերի թոյլ, դանդաղկոտ գործունէութեան շնորհիւ՝ գրգիռները թոյլ, տատանումները կարճ են լինում: «Նոյն իսկ զօրեղ Ֆլեգման, ասում է Կանտը, դանդաղ կերպով է բռնկւում, բայց դրա փոխարէն նա իր այդ ոգևորութիւնը երկար ժամանակ է պահում. կան մարդիկ էլ, որոնց մէջ այդ տեմպերամենտը փոխւում է իմաստութեան»:

Այսպէս ուրեմն երբ սառնարիւնութեան հետ միանում է գործունէութիւն՝ այն ժամանակ նա շատ արգելքների յաղթող է լինում. մինչև անգամ նա ցոյց տալով թէ ինքը ուրիշի ցանկութիւնները կատարում է՝ դրանով միւսներին մի տեսակ ճնշելով ստիպում է իրա հետ միանալ:

Ֆլեգմա տեմպերամենտի մարդկանց արեսն շրջանառութիւնն առհասարակ դանդաղ է կատարւում և սրա փոխանակ աւիշային շրջանառութիւնը աւելի զօրեղ է լինում, որից և առաջանում է արագութեան և զօրեղութեան պակասութիւն: Մի քանի ֆիզիոլոգների կարծիքով, այս տեմպերամենտի մարդկանց մազանման արիւնատար անոթները լաւ կազմակերպւած չեն: Նրանց կարծիքով այդ անոթների պատերը թոյլ, տարածւող, առաձգական ոյժը քիչ է և արեան հեղուկ մասը շատ հեշտ կերպով ներս է թափանցում նրա պատերի միջով: Ահա այստեղից էլ առաջանում է դանդաղ շրջանառութիւն, իսկ աւիշային մասերը մազանման անոթների մէջ սովորականից առատ է լինում: Այս ենթադրութեամբ անատոմիական լեզուով առաջանում է նրա մարմնի մասերի թոյլ կազմակերպութիւնը, ֆիզիոլոգիական լեզուով գործունէութեան թուլութիւն, բարոյականութեան տեսակէտով անտարբեր և սառն մարդ:

Բացի դրանից ուղեղից դնացած հրամանները այնչափ էներգիա չեն կարող ունենալ, որ նրան աւելի ուժեղ և զօրեղ գործունէութեան մէջ դնեն. քանի որ նրա ջղային համակարգութիւնը կանոնաւոր սնունդ չի ստանում, որ իր պակասը

լրացնելով գործունէութեամբ ոյժ պատրաստէ: Միւս կողմից նոյն իսկ ուղեղի այս կամ այն հաղորդիչ կենդրոններն էլ թոյլ լինելով՝ չեն կարող աւելի զօրեղ հրամաններ արձակել իրանց հետ կապ ունեցող ջղերին: Ահա այս երկու պայմանները, ինչպէս նրա գործունէութեան դանդաղկոտութիւնը, նոյնպէս մըտածողութեան և զգայութեան թուլութիւնն են առաջ բերում:

Փոքրիկ Ֆլեգմատիկը իր որոշումները հեշտութեամբ զուլս չի բերում, ինչ որ նրա շուրջը կատարում է, ամեն բան նըրա համար միևնոյն է, ամենի վրայ էլ նա սառնարիւն, անտարբեր կերպով է նայում: Նա հեշտ կերպով չի ոգևորւիլ, խանդի դալ: Այդ կողմից Ֆլեգմատիկ տղան խոլերիկի հակապատկերն է ներկայացնում — այնպէս որ փոքրիկ Ֆլեգմատիկը չըզիտէ, թէ ինչ բան է գործելու ոյժ, էներգիա: Նրա իզէալը, հանգստութիւնն է: Կարծես նա ուրիշ կարիք, ուրիշ հոգսեր չունի. հոգատարութիւն, ուրախութիւն նրա համար անսովոր բաներ են, բաւական է որ ինքը հանգիստ է, այնուհետև նրա համար ամեն ինչ միևնոյն է: Նրան դուրեկան է հանգիստը, անհոգ շրջել, ձեռքերը մէջքի վրայ դնել, ամեն կողմ նայել, կանգնել բերանաց, ապշած վեր, վար, աջ-ձախ դիտել և այլն. և այս ամենի հետ ի հարկէ առանց որոշ մի բան զննելու և ուշադիր կերպով նկատելու: Մարդ նրան ամեն տեղ կրտեսնի և նա դրա համար բաւական ժամանակ ունի: Նրա համար ամեն ինչ միևնոյն է, միևնոյն է նոյնպէս թէ ինքը լաւ, վատ, մաքուր, պատառոտած հագուստներ ունի: Նրա առարկաները, խաղալիկները կամ դրքերն ամեն կողմ ցրած, թափթփած են. նրա տետրակի, գրքի երեսի կամ կողքի վրայ թանաքի բծեր, կեղտոտութիւն, անմաքրութիւնն ամեն ժամանակ կարելի է տեսնել: Երբ մէկը այդ տեսակ տղայի անուշադիր, անփութ վարմունքը, անմաքրութիւնն ու անկանոնութիւնը նկատէ, այն ժամանակ նա չի հակառակւի. այլ շատ-շատ թեթև ժպիտով, թւերը թոթւելով ասում է՝ «այնչափ էլ վատ չեն»:

Նոյն իսկ խիստ զղալի յանդիմանութեան ժամանակ, զժլար թէ վստահանայ իր ուսուցիչներին կամ ծնողներին հակառակել և բարկանալ: Այսպիսի դէպքերում նա շատ անգամ իր սովորականի պէս հանգստութեան մասին է մտածում և իր անմեղ ժպիտով աշխատում է ամեն բարկութիւն ու զժլարութիւն իրանից հեռացնել: Այդ պատճառով է, որ Ֆրէգմատիկ տղաների ծնողները և ուսուցիչները շատ քիչ դէպքում պէտք է խիստ կոպիտ վարւին նրա հետ և բարկանան: Ք հարկէ, ուր հակառակութիւն, ընդդիմութիւն չըկայ՝ այնտեղ էլ առիթ չի լինի խիստ յանդուգն վարմունքի: Ֆրէգմատիկն ընդհանրապէս իր ընկերների հետ խաղաղ և տանելի է. նա նրանցից առանձին պահանջներ և ակնկալութիւններ չունի. ընկերներն էլ առիթ չունենալով՝ նրա մասին ոչ գանգատում և ոչ էլ առանձին դժգոհութիւն են ցոյց տալիս: Դրպէք ուցում նա իր ընկերների վրայ երբէք չի նախանձում, որ նրանք առաջնակարգ տեղ են բռնում և համարեա ամեն ինչ կարգին կըհամարէ, եթէ ինքը անգամ յետիններից լինի. այնպէս որ պատւասիրութիւն ասած բանը նրա մէջ շատ քիչ կամ բոլորովին չըկայ: Փոքրիկ Ֆրէգմատիկը իր հասակակից ընկերներին այնչափ էլ սիրով չի վերաբերում, առանձնապէս նրանց մօտ երթևեկութիւն չունի. թէև չի էլ խուսափում: Առ հասարակ ծայրայնի գործերի մէջ չի խառնւում, այլ միշտ իրան դրանցից հեռու է պահում: Նոյն իսկ ընդհանուր խօսակցութեան կամ խաղի ժամանակ շատ անգամ նրանց հետ չի մասնակցում. նա զրա դէմ մի առանձին բան չունի և հարկաւոր դէպքում մասնակցում էլ է. բայց նրան աւելի ցանկալի կըլինէր մի ստեղծարար տեղում հանգիստ նստած նրանց հանդիսատես լինել: Այս բաները նրան աւելի հաճելի կըլինէր այն ժամանակ՝ երբ խաղացողները աշխույժ գործէին, զօրեղ մարմնական ոյժ սպառում և քրտինքի կաթիլները ճակատներից, երեսներից ներքև զլորէին: Ֆրէգմատիկների ցանկութիւններն ընդհանրապէս համեստ են. այսինքն տաք վա-

դարան, լաւ ուտել, երկար քնել և քիչ աշխատել. ահա սրանք են նրա ցանկութիւնն ու գլխաւոր ձգտումները: Քլեզմատիկ տղան իրան բախտաւոր կըզգայ, երբ ձմեռը վստարանի մօտ յարմար տաք տեղ գտնէ, ամառն էլ պարտիզի մէջ մի լաւ ստեբաւոր տեղ, մանգալուց, սովորելուց և աշխատելուց էլ ազատ լինի, սրանց հետ միասին լաւ կըլինէր նոյնպէս որ ըստիպաւ չըլինէր երկար ու բարակ խօսելու: Ահա նրա երկրաջին բախտաւորութիւնը: Այսպիսի անհոգ, երջանիկ գրութեան մէջ ի հարկէ նա չի մոռանալ իր մարմնի պահանջները, իր ժամանակին կըմտածէ նոյնպէս կերակուրներն, խմելիքի մասին. մանաւանդ. նա սիրով և շատ է ուտում, զրա համար սեղանի նստելիս, ուտելիս և խմելիս միւս զօրձերի նման դանդաղկոտութիւն, թուլութիւն չի ցոյց տալ և երբ ամենքն արդէն վերջացրել են, մեր փոքրիկ Քլեզմատիկը դեռ չի վերջացրել, այլ ուրիշներին իրան է սպասեցնել տալիս:

Գ. Զինկարեան

Խմբագիր-հրատարակիչ՝ ՏԻԳՐԵՆ ՆԵԶԵՐԵՆՆ

III „РОССІЯ И АЗІЯ“ III

Еженедѣльная литературно-политическая и научно-популярная газета, посвященная Кавказу, Сибири, Туркестану, Востоку, еврейству и инородцамъ.

(Подписной годъ съ 1-го ноября 1899 г. по 1-е ноября 1900 года).

Газета будетъ выходить еженедѣльно въ форматѣ газетнаго листа, при чемъ мѣсто ея фелъетона займетъ «Научно литературный отдѣлъ», гдѣ будутъ помѣщаться повѣсти, рассказы, стихотворенія, драматическія произведенія, изслѣдованія и пр., посвященныя предмету газеты. Въ каждомъ номерѣ затѣмъ будетъ помѣщена передовая статья по предмету содержанія изданія и цѣлый рядъ чисто газетныхъ свѣдѣній, между которыми видное мѣсто займетъ рядъ статей о самоуправленіи городовъ на Кавказѣ, о поддержкѣ арміями кавказскихъ разбоевъ и пр. Приложение къ изданію составитъ

Альманахъ „Россіи и Азіи“

состоящій изъ 10 книжекъ, въ составъ которыхъ войдутъ:

- 1) Полное собраніе сочиненій армянскаго романиста Церенцъ (Шишманьянъ) въ 3 частяхъ, въ русскомъ переводѣ съ историческ. комментар емъ.
- 2) **ОКРАИНА.** Календарь Россіи и Азіи съ массою беллетристическаго матеріала.
- 3) Путеводитель по Кавказу приватъ-доцента Грена, составленный на основаніи личныхъ пятнадцатилѣтнихъ изслѣдованій редактора.
- 4) Введеніе въ изученіе кавказскихъ языковъ. Грузинская грамматика прив. доц. Грена съ хрестоматіей и словаремъ.
- 5) Введеніе къ изученію Библии и Талмуда. Еврейская историческая грамматика со словаремъ и комментариемъ и три особыхъ сборника, а именно: 1) **Камчатка.** Сборникъ статей по географіи, этнографіи и лингвистикѣ Камчатскаго полуострова. 2) **Иудея.** Сборникъ статей по исторіи, литературѣ и этнографіи еврейскаго народа. 3) **Кавказская старина.** Сборникъ статей по исторіи, литературѣ и этнографіи Кавказа.

Подписная цѣна на газету въ годъ безъ доставки 5 руб., съ доставкою и пересылкою 6 руб., на полгода 3 руб., съ доставкою и пересылкою 4 руб., за границу 7 руб. и 5 руб. Допускается разсрочка по 3 руб. въ два срока и по 2 руб. въ три, но въ такомъ случаѣ приложенія посылаются по уплатѣ всей годовой платы. Адресъ редакціи—Кіевъ, Нестерова, д. 26, кв. 10. Редакторъ-издатель прив. доц. А. Н. Гренъ.

ՊՐԻՆՏ

Հարս/մակ/ան յուզիր
Տար. բաժանորդ. 2¹/₂, մ/հրտէ:
Տճօրէն skr Հ. Ս. Ալանանեան:
Հասցէն՝ Direction du journ.
„POUNTCH“ 16, Nafie—Han, Ba-
louk-Bazare 16. Constantinople.

ԱՐԵՒԵԼԻՔ

ԺԷ

Օրագիր

ԺԷ

Ազգային, գրական և քաղաքական
Տար. բաժանորդ. Ռուս. Համար 40 Ֆր.
Արսօնահր—Հարեն Եռստօնեան.
Հասցէն՝ Direction du journal
„AREVELK“ Calata, CONSTAN-
TINOPLE.

ԲԱԶՄԱՎԵՊ

ԺԷ

ԺԷ

Գրական, պատմական ամսագիր
Հրատարակորին Վենէտիկի ս. ս. Միխրա-
րեան ռիսքանութեան
Բաժանորդագիրը Ռուսաստանի Հա-
մար տարին 4 ր.
Հասցէն՝ Rédaction de la Revue
„PAZMAVEP“ St. Lazare
VENISE (Italie).

ԱՐԱՐԱՏ

ԼԳ. Մ.

ԼԳ. Մ.

Պաշտօնական ամսագիր Հայրապետա-
կան աթոռոյ Ս. Էջմիածնի:
Բաժանորդագիրը Ռուսաստանում 4 ր.
Իսկ արտասահման՝ 5 ր.
Հասցէն՝ ՇՅ. ԶՊՄԻԱԶՈՒՆ. Редакция
„ARARAT“ Rédaction du Journal
„ARARAT“ ETCHMIADZINE
(Caucase).

ԲԻԻԶԱՆԴԻՈՆ

IV

IV

Ազգային, քաղաքական, գրական
և գիտնական
Հայաբերք ամսագրայ
Տար. բաժանորդ. Ռուս. Համար 40 Ֆր.
Տէր Եւ Տճօրէն-Բիւզանդ Քէչեան.
Հասցէն՝ Constantinople, Bab-Al-
Djaddessi, № 23—25. Réd. du jur.
armenien „PUZANTION“.

ԱՅԵԼԱՅԵԼԵԹ ԵՂԵՏԸ

Պատշաճ բացատրութիւններով պատ-
կերներ երկրաշարժից վնասուած գիւ-
ղերի.
Գինը է 25 կոպ.
Դիմել՝ Тифлисе, ред. „Таразъ“.

ՏՕՆԵԿԱՆ ԸՆԾԱՆԵՐ

Գ Ե Ղ ա կ ա զ մ գ Ր Բ Ո Յ Կ Ն Ե Ր

Պ. ՊՈՌՁԵԱՆՅ՝ Եզիկի Մկրտչեանց ռուբր.
ԶԻՐՎԱՆՁԱՐԻ՝ Միլանիա:
Վ. ՓՈՓԸԶԵԱՆՅ՝ Հայ բուսանի վրան-
ներում և Առիւծի մահը:
ՅՈՎՀ. ԹՈՒՄԱՆԵԱՆՅ՝ Բանաստեղծու-
թիւններ և պատմածի:
ՊՈՒՂԿԻՆ՝ Բանաստեղծութիւններ:
ՀԱՏԸ 50 Կ.

Դիմել՝ Թիֆլիս, Աղբիւր-Տարագի խմբա-
գրութեան գրասենեակ: